

УДК:159.9:351.74 (477)

N. Miloradova

PhD in Psychology, Associate Professor,

Professor of Pedagogy and Psychology

Faculty № 3 (Police Units of Preventive Activities)

Kharkiv National University of Internal Affairs;

Мілорадова Наталя Едуардівна

кандидат психологічних наук, доцент,

професор кафедри педагогіки та психології факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)

Харківського національного університету внутрішніх справ

БАЗОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОФЕСІОГЕНЕЗУ ФАХІВЦЯ-ПРАВООХОРОНЦЯ

BASIC FEATURES OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF THE LAW ENFORCEMENT OFFICER

Автором розглянуто базові характеристики професіогенезу фахівця-правоохоронця, до складу яких віднесено: операційні, динамічні та змістовні. Операційні характеристики розкривають професіогенез з боку аналізу змісту процесу формування психологічної системи діяльності. Динамічні описують професійну динаміку в різних координатах, результатом якого є досягнення високого рівня професіоналізму, який забезпечує професійну ідентичність. Змістовні розкривають сутність професіогенезу через виокремлення істотних ознак підготовки фахівця, дослідження особливостей професійної Я-концепції, індивідуально-типологічних характеристик, професійних знань вмінь та навичок та їх застосування в професійному просторі.

Ключові слова: базові характеристики, професіогенез, правоохоронці, операційні характеристики, динамічні характеристики, змістовні характеристики

The author analysed basic features of the professional development of the law enforcement officers. The following groups of characteristics were identified: operational, dynamic and content-based characteristics. Operational characteristics consider professional development from the point of view of psychological system shaping. Dynamic characteristics describe professional dynamics in different dimensions. The result of this approach is a high level professionalism which ensures the professional identity. Content-based characteristics describe the features of professional development through important characteristics of the professional, studying the features of self-attitude individual characteristics,

professional knowledge and skills and how they can be applied in the professional environment.

Keywords: basic features, professional development, law enforcement officers, operational characteristics, dynamic characteristics, content characteristics.

Постановка проблеми. Сучасне життя вимагає від особистості високого рівня професіоналізму, компетентності, активності та гармонійного розвитку. Будучи міждисциплінарним феноменом, проблема професіогенезу особистості набуває актуальності та стає предметом дослідження в межах психологічних і педагогічних концепцій.

Складність психологічного аналізу поняття «професіогенез», як зазначає А. Ткаченко у своїх дослідженнях, полягає у відсутності чіткого розуміння кола явищ, які відносяться до характеристик цього поняття [18]. Науковець підкреслює, що сучасні дослідження оперують розмаїттям термінів, міра синонімічності яких авторами вважається відносно високою: професійний розвиток, особистісно-професійний розвиток, професійне становлення, професіоналізація, розвиток професіонала, становлення професіоналізму, професіогенез тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові підходи до питання професійного розвитку особистості розглядають в межах психологічних, педагогічних, соціологічних, філософських та акмеологічних концепцій. Найбільш істотний вплив на розвиток теорії «професіогенезу» фахівця здійснили праці видатних зарубіжних та вітчизняних науковців за такими напрямками: ідеї системного підходу до вивчення психічних явищ (Б. Ананьєв, Л. Анциферова, Б. Ломов та ін.); концепції особистості як суб'єкта власної життєтворчості (К. Абульханова-Славська, С. Рубінштейн, В. Татенко, Т. Титаренко та ін.); положення про розвиток та формування особистості (О. Асмолов, Л. Божович, Л. Бурлачук, Л. Виготський, Г. Костюк, С. Максименко та ін.); теорії професійного становлення особистості (Р. Гуревич, Є. Клімов, Т. Кудрявцев, Н. Кузьміна, Б. Ломов, В. Маришук, О. Саннікова та ін.); теорії професійного розвитку в зарубіжній психології та соціології (Є. Бордін, Ш. Бюлер, Е. Еріксон, А. Маслоу, Ф. Парсонс, У. Мозер, Г. Мюнстенберг, Е. Роу, Х. Том, О'Хара, Дж. Холланд, К. Юнг та ін.); теоретичні засади вивчення професійної готовності майбутніх фахівців (Г. Балл, М. Варій, М. Корольчук, О. Дубасенюк, Н.В. Кузьміна, Н. Ничкало, В. Моляко, Л. Орбан-Лембрик, Н. Побірченко, В. Стасюк та ін.); положення професійної педагогіки щодо сутності та природи соціальної зрілості особистості професіонала (Ю. Бардін, Є. Головаха, М. Лебедик, В. Радул, Р. Хмелюк, Б. Якобсон, Г. Яворська та ін.); особливості професіогенезу фахівця (С. Ворошиловський, Є. Єрмолаєва, Ю. Пісьмак, Т. Траверсе, Л. Шнейдер, Г. Яворська та ін.); концепції професіогенезу представників різних професійних груп: педагогів (Н. Волянюк, А. Маркова, Л. Мітіна та ін.); практичних психологів

(І. Бондаренко, Н. Пов'якель, Т. Сікорська та ін.); операторів (В. Бодров, В. Вавілов, О. Гордієнко та ін.); лікарів (В. Вербенко, Л. Лебедева та ін.); керівників (Г. Гнеушева, О. Чирковська та ін.); офіцерів (В.І. Осьодло); психологічні аспекти професіогенезу особистості правоохоронця (О. Бандурка, В. Барко, О. Землянська, Л. Казміренко, О. Кудерміна, В. Лефтеров, В. Медведєв, Л. Мороз, О. Тімченко, О. Цільмак та ін.).

Метою статті є виокремлення базових характеристик професіогенезу правоохоронця та визначення їх змісту та особливостей.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши наукові напрацювання вчених у галузях педагогіки, психології, юридичної психології та соціології ми вважаємо за необхідне виокремити півні базові характеристики професіогенезу фахівця-правоохоронця. Отже, на нашу думку, до них слід віднести операційні, динамічні та змістовні характеристики.

Операційні характеристики розкривають професіогенез з боку аналізу змісту процесу формування психологічної системи діяльності. Як зазначає В. Шадріков, що психологічна система діяльності це «цілісна єдність психічних властивостей суб'єкта діяльності і їх всебічних зв'язків, які спонукають, програмують, регулюють і реалізують діяльність і які організовані в плані виконання функції конкретної діяльності» [19].

До операціональних характеристик професіогенезу ми віднесли:

- початковий компонент (стартовий професіогенетичний стан особистості);
- процесуальний компонент (зовнішні та внутрішні чинники професіогенезу, професійні кризи (нормативні та ненормативні) та професіогенетичні сценарії);
- результативний компонент (особистісний позитивний професіогенез: набута професійна ідентичність, професіоналізм, професійна самореалізація, професійна зрілість; особистісний негативний професіогенез: професійні деформації, професійні деструкції; маргіналізм).

Розглядаючи професіогенез як поступовий, планомірний, багатомірний та безперервний процес ми бачимо, що на кожній віковій стадії особистісний і професійний розвиток відзначаються своєрідним змістом, певною динамікою і співвідношенням. Аналізуючи процес професійного розвитку велике значення має так званий стартовий професіогенетичний стан особистості, який розглядається як певний стартовий рівень психічного та соціального розвитку особистості та реалізується через здійснення людиною вибору конкретного професійного шляху [5].

Так орієнтуючись на запропоновану Е. Клімовим модель ситуації професійного вибору, що визначає якість професійних планів підлітка «восьмикутник основних факторів вибору професії» [9, с.121-128] можна охарактеризувати стартовий професіогенетичний стан особистості розглядаючи фактори як його характеристики, а саме : 1) наявність схильностей (в порівнянні з інтересами, схильності більш стійкі); 2) перелік здібностей, зовнішніх і внутрішніх можливостей; 3) **престижність** обраної професії; 4) поінформованість про професію; 5) врахування позиції батьків;

б) врахування позиції однокласників, друзів і однолітків; 7) врахування потреб виробництва («ринку»), а також 8) наявність певної програми дій по вибору і досягнення професійних цілей - з особистої професійної перспективи.

Визначальне місце у цьому переліку належатиме задаткам, схильностям та здібностям, що складають фундамент мотиваційного компоненту діяльності. Основою розвитку здібностей є задатки, що являють собою вроджені анатомо-фізіологічні та психічні властивості особистості. Без наявності схильностей певна діяльність може і не розпочатися та навпаки, якщо не буде успішної діяльності, то схильності людини можуть бути не реалізованими.

Діяльність є невід'ємною складовою способу життя людини, важливим засобом її формування та розвитку як члена суспільства і як особистості. Професійне виконання діяльності поряд з визначальним позитивним ефектом може призвести до побічних наслідків. Особистісний і професійний розвиток зумовлюють один одного. З одного боку, риси особистості (здібності, потреби, інтереси, рівень домагань, інтелектуальні особливості тощо) суттєво впливають на вибір професії та подальше професійне самоздійснення. Наявність такого потенціалу та достатнього або високого рівня стартового професіогенетичного стану особистості може сприяти досягненню професійної майстерності, творчій самореалізації, а з іншого боку, може і не привести до професійної реалізації.

Розглядаючи процесуальні компоненти операціональних характеристик професіогенезу правоохоронців необхідно звернути увагу на те, що розгортаючись в часі та просторі, професіогенез особистості залежить від взаємовпливу на особистість різноманітних чинників, серед яких Е. Зеєр [7, с. 211] виокремив:

- зовнішні (соціально-економічні умови, провідна учбово-професійна і професійна діяльність, техніко-технологічний рівень діяльності, система стимулювання професійного росту, випадкові обставини і життєво важливі події);

- внутрішні (біопсихічні і фізіологічні особливості, соціально-професійна активність, мотиви і смисли професійної діяльності, потреби в реалізації свого професійно-психологічного потенціалу, потреба в самореалізації, кризи професійного становлення, ірраціональні).

Результатом впливу чинників може стати: а) плавне, бесконфліктне професійне становлення; б) прискорений початковий розвиток із подальшою стагнацією та спадом; в) ступеневий, стрибкоподібний розвиток з кризами та досягненням акме.

Крім того, аналізуючи професійний розвиток необхідно враховувати, що перетворення людини на особистість протягом життя розгортається в межах трьох основних напрямків. Первинним є індивідний, що обумовлений біологічними особливостями, індивідні особливості впливають на особистий розвиток людини, а в свою чергу, індивідні та особистісні характеристики стають визначальними та впливають на професійні. Професія також впливає

на розвиток характеристик людини, як позитивно так і негативно. Розвиток людини як індивіда, особистості та професіонала є специфічним для кожної особи і залежить від багатьох чинників. Базуючись на розумінні цього О. Бодальов [3] виокремив чотири основних сценарії розвитку дорослої людини:

- індивідний розвиток значно випереджає особистий та професійний (пріоритетами є збереження здоров'я, задоволення соматичних потреб; професійні інтереси слабо виражені, помірна працездатність);

- особистий розвиток переважає над індивідним та професійним (пріоритетами є родинні цінності, підвищення інтелектуального та духовного рівнів; професійні цінності займають друге місце; помірна працездатність.)

- професійний розвиток домінує над індивідним та особистісним (пріоритетами є професійна діяльність та кар'єра, характерним є трудоголізм та дуже висока працездатність);

- збалансованість професійного, індивідного та особистісного розвитку (узгодженість пріоритетів професійної діяльності, родини та особистісного вдосконалення; висока, нормована працездатність).

Як зазначає науковець, лише відносна відповідність темпів розвитку цих вимірів людського існування є оптимальним для реалізацій людської суті, «виконання» людиною себе [3].

Аналізуючи вплив зовнішніх та внутрішніх чинників на сценарії професійного розвитку особистості Е. Зеер та Е. Симанюк виділили та описали шість їх видів:

- плавне уповільнення професійного розвитку (плавне наростання професіоналізму без досягнення професійної майстерності, поступове згасання і спад професійної активності);

- стагнуючий професійний розвиток (наявність тривалих періодів професійного застою);

- спад професійної активності і можлива редукція професійного розвитку (активний розвиток на початку кар'єри, швидке досягнення високих результатів і різкий спад професійної активності);

- досягнення значних результатів у професії (високі професійні результати, стрибкоподібні якісні зміни професійної зрілості);

- кардинальна зміна траєкторії професійного розвитку (обумовлено зміною професії; професійна кар'єра з «чистого аркушу»);

- катастрофа (зумовлена критичними життєвими або професійними подіями) [8, с. 40-42].

Тому аналізуючи процес просування правоохоронця професіогенитичними сходинками необхідно звертати увагу на те, який сценарій професійного саморозгортання є актуальним, та що необхідно скорегувати для запобігання стагнації та катастрофи.

Крім того, перехід особистості правоохоронця з однієї стадії професіогенезу на іншу супроводжується виникненням професійних криз. На їх існування у процесі професійного становлення вказують багато

зарубіжних та вітчизняних науковців, серед яких І. Бринза, Ф. Василюк Е. Зеєр, Є. Климов, А. Маркова, Л. Мітіна, Е. Симанюк О. Рудюк та інші.

У сучасній психології умовно можна виокремити три підходи до вивчення криз [1]:

- криза як результат зміни провідної діяльності та соціальної ситуації у співвідношенні із психічним розвитком (Л. Божович, Л. Виготський, В. Давидов, Д. Ельконін та ін.);

- криза як внутрішнє (вроджене) прагнення особистості до розвитку, яке триває протягом усього життя (Б. Лівехуд, Е. Еріксон та ін.);

- криза як зміна детермінанти розвитку в процесі життєвого шляху особистості (Дж. Ловінгер, Р. Хавігхерст та ін.

Представленість криз у життєдіяльності здебільшого залежить від їхньої значущості, від сили суб'єктивного переживання та докладених вольових зусиль щодо їх подолання. Як зазначає Ф. Василюк, результатом переживання професійних криз є певна метаморфоза особистості, її переродження, прийняття нового змісту життя, нових цінностей, нової стратегії життя, нового образу «Я» [4].

Під кризами професійного становлення ми розуміємо нетривалий у часі період кардинальної зміни професійної свідомості, який супроводжується зміною вектору професійного розвитку. Основними ознаками професійних криз є: втрата почуття нового, відставання від життя, зниження рівня професіоналізму, внутрішня розгубленість, усвідомлення необхідності переоцінки себе, свого місця у професійному просторі, пониження власної оцінки, втомленість, відчуття вичерпаності своїх можливостей.

В аспекті вивчення професійних криз продуктивним є підхід Е.Зеєра [7, с. 211] і Е. Симанюк [17, с. 30]. Вони розділяють кризи на нормативні та ненормативні. Їх співвідношення безпосередньо впливає на професіогенез правоохоронця. Так нормативна криза характеризується зміною соціальної ситуації розвитку, провідної діяльності і становленням (появою) психологічних новоутворень. Нормативні критичні події, зумовлені логікою професійного становлення особистості правоохоронця, його просуванням професіогенетичними сходинками. До таких криз відносяться кризи: учбово-професійної орієнтації, вибору професії, професійних експектацій, професійної кар'єри, соціально-професійної самоактуалізації та втрати професії. Кожна з криз має як загальні, так і специфічні психологічні особливості протікання.

Ненормативні професійні кризи зумовлені системою соціально-психологічних факторів (подій і обставин), які мають для особистості критичний характер. Для ненормативних критичних подій характерна випадковість (сприятливі або несприятливі події) обставин, тобто те, що передбачити практично неможливо, наприклад, невдача під час вступу до навчального закладу, втрата роботи, скорочення штату працівників, укрупнення райвідділів, втрата працездатності після виконання оперативного завдання тощо. Такі кризи можуть зруйнувати лінію професійного розвитку

особистості. Їх важко передбачити, що знижує можливість підготовки до їх перенесення та подолання.

Більшість науковців (О. Бандурка, В. Барко, О. Землянська, О. Кудерміна, В. Лефтеров, В. Медведєв, Л. Мороз, О. Цільмак, С. Яковенко) серед факторів, що детермінують професійні кризи правоохоронців на різних стадіях професіогенезу, виокремлюють такі: незадоволення вибором та професійною підготовкою; зміна соціально-економічних умов життєдіяльності; перебудова провідної діяльності; труднощі професійної адаптації; освоєння нової провідної діяльності; розбіжність професійних очікування і реалій дійсності; незадоволеність можливостями посади та темпами кар'єрного зростання; потреба у підвищенні кваліфікації; створення сім'ї та нестача фінансових можливостей; ревізія «Я-концепції» та незадоволеність собою; трансформація професійних цінностей; незадоволеність собою, своїм статусом та можливостями реалізувати себе в існуючому професійному просторі; погіршення стану здоров'я; професійні деформації; вихід на пенсію та нова соціальна роль; звуження фінансових можливостей; соціально-психологічне старіння та втрата професійної ідентичності.

Тому належний психологічний супровід розвитку особистого професіогенетичного сценарію з урахуванням особливостей протікання нормативних та ненормативних криз є запорукою ефективного професіогенезу правоохоронця.

До складу результативного компоненту операціональних характеристик професіогенезу правоохоронця відносяться: особистісний позитивний професіогенез (набута професійна ідентичність, професіоналізм, професійна самореалізація, професійна зрілість); особистісний негативний професіогенез (професійні деформації, професійні деструкції; маргіналізм).

Як зазначають [5], особистісний позитивний професіогенез має місце у разі відповідності професії особистісним структурам, досягнення успіхів, майстерності в професійній діяльності, що підсилює мотивацію особистого розвитку і сприяє творчому розвитку і саморозвитку особистості засобами професії. У результаті позитивного професіогенезу відбувається «посилення» особистісних структур і особистості в цілому, формується професійний тип особистості з характерною манерою діяльності, поведінки, спілкування, інтересами, позиціями, своїм своєрідним професійним стилем. Його результатом є набута професійна ідентичність, професіоналізм, професійна самореалізація та професійна зрілість.

Так, професійна ідентичність виступає результатом узгодження особистістю складних колізій як особистісного, так і професійного розвитку. В. Гордієнко [5] підкреслює, що вона складається тільки на достатньо високих рівнях оволодіння професією. Професійна ідентичність завершується формуванням індивідуалізованої теорії професійної поведінки, що обумовлює стереотипи поведінки в типових ситуаціях, творчі рішення в непередбачуваних обставинах, шляхи самореалізації особистості в контексті життєвого і професійного шляху.

Важливим для розуміння змісту професійного становлення фахівця-правоохоронця є поняття професіоналізму, що розуміється як інтегральна якість (новоутворення) суб'єкта праці, і характеризує продуктивне виконання професійних завдань, яке зумовлене творчою самодіяльністю і високим рівнем професійної самоактуалізації [16, с. 24].

Результатом професіогенезу, за визначенням О. Єрмолаєвої є досягнутий особистістю рівень професіоналізму який виступає інтегративною характеристикою професійно зрілої особистості. Як зазначає дослідниця, професійна зрілість включає соціальну, особистісну та діяльнісну зрілість [6, с. 80].

Характеристикою професійно зрілої особистості та результатом професіогенезу є набутий професіоналізм. Так А. Маркова виділяє нормативний та реальний професіоналізм, підкреслюючи, з одного боку певний набір особистісних характеристик людини, необхідних для успішного виконання праці (зовнішня характеристика), та, з іншого, конкретну людину – носія необхідного нормативного набору психічних якостей (внутрішня характеристика особистості людини)[10].

На думку Г. Яворської, «професіонал – це соціально компетентна, психологічно зріла особистість, що відзначається високою професійною майстерністю, яка визначає її спосіб життя, особливий професійно орієнтований, відповідальний світогляд і почуття приєднання до професійної спільноти» [20].

У сучасному суспільстві переосмислення поняття професіонал призвело до того, що розуміння його сутності складається з усвідомлення необхідності мати фахівцю не тільки відповідну кваліфікацію, але вміння перемагати у конкурентній боротьбі за робоче місце, тобто адаптуватися у конкретному професійному середовищі. Щоб бути затребуваним сучасний професіонал повинен творчо мислити, самостійно вирішувати складні проблеми в конкретному виді діяльності. Крім того, зміни, що характеризують сучасну правоохоронну систему вимагають від правоохоронців постійного удосконалення та підвищення кваліфікації та адаптування до нових знань, техніки і технологій.

Але не завжди професійний шлях протікає плавно та рівномірно. Негативний професіогенез виникає у разі невідповідності особистості професії. Особа, що не стала професіоналом (особистість без професійної майстерності), часто характеризується поведінковими ускладненнями, роздратованістю, конфліктністю, сприймає свою професію як муку, страждає від неї. Як зазначають науковці [5], негативний професіогенез виявляється у загостренні уваги до об'єктів і явищ, пов'язаних з професією, при одночасному зниженні інтересу до всього іншого, що зрештою призводить до однобічності світогляду, обмеженості, професійної упередженості: особистість втрачає чутливість до інших життєвих сфер, окрім професійної діяльності. Ефектом негативного професіогенезу є також надмірна заглибленість особи в професійну діяльність – особливий професійний фанатизм, коли особистість перетворює професію в засіб нових життєвих

досягнень, стає конфліктною і жорстокою у відносинах з іншими, формує специфічну професійну етику, що обслуговує її особисті прагнення.

Одним з проявів негативного професіогенезу правоохоронців є професійний маргіналіз, деформація та деструкція особистості.

Як зазначає В. Погрібна та І. Підкуркова у своїх дослідженнях, особливе місце в реальному вивченні особистості професіонала-правоохоронця посідає проблема професійного маргіналізму як потенційно небезпечного соціального феномену, що є поведінковим і концептуальним антагоністом професійної ідентичності [14]. Так Н. Бобро у своїх дослідженнях зазначає, що виникнення «збоїв» в процесі професійної ідентифікації правоохоронця сприяє розвитку «професійного маргіналізму», котрий розглядається автором як позиція особистісної непричетності й ментальної неприналежності до суспільно-прийнятої для даної професії професійної моралі або формальне слідування загальноприйнятим для даного професійного співтовариства нормам і цінностям. Отже, фактично професійний маргінал не сприймає професійної моралі, не робить її особистісно-значимою цінністю, що з дуже високою вірогідністю може призвести до професійної деформації та деструкції особистості правоохоронця [2].

Професійна деформація також може виникнути внаслідок будь-якої діяльності, проте особливо гострою вона є для представників професій типу «людина — людина», оскільки вплив об'єкту діяльності при цьому відбивається на психологічному стані працівника. У загальному вигляді професійна деформація визначається змістом та інтенсивністю комунікативних контактів, необхідністю здійснення цілеспрямованого психологічного впливу на інших людей і попаданням під зустрічний психологічний вплив з їх боку, що є однією з характеристик діяльності поліцейських [13].

Професійну деструкцію найчастіше визначають як руйнування та зміну структури особистості та самої професійної діяльності під впливом змін, що вже утворилися в самій професії та індивідуальних змін фахівця. Науковці зазначають, що професійна деструкція може супроводжувати будь-який трудовий процес. Отже, професійний розвиток неможливий без втрати вже надбаних якостей особистості. Під час професійної адаптації особа втрачає ті здібності, які заважають або не потрібні їй для здійснення професійної діяльності та здобуває необхідні. Професійні деструкції можуть виникати під впливом професійного середовища та особистості фахівця [11].

Таким чином професійні деструкції – це порушення особистісного розвитку в результаті професійної діяльності, які позначаються на зниженні загального рівня працездатності та адаптивних властивостей працівника. Порушення функціонування особистості у результаті професійної діяльності можуть виникати на фізіологічному рівні (розвиток «професійних хвороб», зниження моторики), психосоматичному та індивідуально-психологічному (деформація рис особистості, порушення соціальних зв'язків).

Крайній ступінь професійної деформації отримав назву професійної деградації. У цьому випадку відбувається зміна ціннісних орієнтирів особистості. Стереотипи професійної діяльності руйнуються, особистість починає формально ставитися до своїх обов'язків, її зовсім не цікавить ефективність діяльності [15, с. 255-260].

Динамічні характеристики професіогенезу описують професійну динаміку в різних координатах, результатом якого є досягнення високого рівня професіоналізму, який забезпечує професійну ідентичність. Визначення даних характеристик передбачає розгляд процесу професійного становлення фахівця в історично-хронологічному контексті. Отже, проведений теоретико-методологічний аналіз сучасних зарубіжних та вітчизняних підходів щодо періодизації професійного становлення особистості, що детально описаний у наших попередніх працях [12], дозволив нам виокремити та охарактеризувати три стадії та одинадцять етапів професіогенезу правоохоронця:

- стадія професійного самовизначення (довузівська), що включає три етапи первинної, вторинної та третинної оптації;

- стадія професійного навчання (вузівська), в складі якої виокремлено етап вузівської адаптації, інтеріоризації та ревізії професійного потенціалу (1 курс), етап засвоєння професійних знань, вмінь та навичок (2-4 курс), етап закріплення та усвідомлення професійної готовності (закінчення вузу);

- стадія професійного розвитку (післявузівська), в межах якої визначено: етап професійної адаптації (адаптанта), етап оволодіння професійною діяльністю (інтернала), етап творчого самовираження (майстра), етап наставництва, етап звільнення та соціальної переадаптації.

Змістовні характеристики розкривають сутність професіогенезу через виокремлення істотних ознак підготовки фахівця, дослідження особливостей професійної Я-концепції, індивідуально-типологічних характеристик правоохоронця, отриманих професійних знань вмінь та навичок та їх застосування в професійному просторі як при розв'язанні оперативноважливих завдань так і процесі міжособистісного спілкування. До змістовних характеристик нами віднесено особистісний, діяльнісний та соціальний компоненти.

Так в межах особистісного компоненту аналізується сукупність психофізіологічних і особистісних якостей працівника, важливих для успішного здійснення діяльності. Акцентується увага на спрямованості працівника поліції на актуалізацію власного психічного ресурсу як фактору професійного та особистісного розвитку, професійної Я-концепції та саморозгортанні особистості у професійному просторі. Виходячи із професіографічного аналізу діяльності правоохоронців нами було виокремлено такі характеристики: індивідуально-типологічні, пізнавально-когнітивні, ціннісно-мотиваційні та емоційно-вольові.

Основу професійного становлення складають професійно важливі якості особистості, які формуються у ході тривалого трудового стажу працівника. Задатки та потенційні можливості здійснення діяльності

обумовлені індивідуально-психологічними властивостями особистості та закладені в людині з самого початку. Вони є індивідуально-природною передумовою формування та розвитку здібностей. Одночасно з формуванням професійно важливих якостей розвивається й професійне мислення людини, формується її професійний тип із відповідними йому ціннісними орієнтаціями, характером, індивідуальними особливостями професійного відношення та способу життя в цілому.

Діяльнісний компонент розкриває сутність професіогенезу через особливості узгодження внутрішніх і зовнішніх умов діяльності для досягнення оптимального та ефективного способу розв'язання професійних завдань; якість використання отриманих знань, вмінь та навичок для забезпечення стабільності діяльності та саморегуляцію фахівця, необхідну для досягнення поставленої мети. Діяльнісний компонент ґрунтується на усвідомленні того, що діяльність, з одного боку, є основою та засобом, а, з іншого боку, головною умовою саморозгортання особистості в професійному та особистісному просторі. Працівник поліції перетворюється на суб'єкта пізнання, професійної діяльності та спілкування, що передбачає необхідність застосування отриманих знань, вмінь та навичок для визначення мети, організації, регулювання та оцінки результативності діяльності на кожному з етапів професіогенезу. Так на вузівській стадії професіогенезу особливу увагу при дослідженні діяльнісного компоненту необхідно приділити якості та результативності навчання, проходження практик, стажування на посаді, несенні служби в межах навчального закладу, наявності заохочень та стягнень, участі курсантів у житті вищого навчального закладу. В межах післявузівської стадії професіогенезу необхідно звернути увагу на якісні та кількісні показники результативності діяльності працівника, особливості службової підготовки та проходження працівником підвищення кваліфікації.

Соціальний компонент змістовних характеристик професіогенезу визначає здатність працівника поліції бути суб'єктом соціальних відносин та ґрунтується на особистісно-професійній взаємодії людини із соціальним середовищем. Цей компонент розкриває сутність професіогенезу через можливість фахівця використовувати отримані знання, вміння та навички у професійному середовищі, виконання ним соціальних ролей, подолання комунікативних бар'єрів, що забезпечує функціональність правоохоронця у соціальному контексті. Ґрунтуючись на комунікативних здібностях (товариськість, логічне мислення, емоційна стійкість, безпечність, чутливість, незалежність, самоконтроль, схильність до асоціальної поведінки, відчуженість, бажання спілкуватися) в межах цього компоненту ми звертаємо увагу на ефективність горизонтальних та вертикальних взаємин правоохоронців з іншими людьми та адаптивність в умовах соціальних змін.

Висновки

Таким чином, розгляд професіогенезу через призму виділених нами операційних, динамічних та змістовних характеристик:

- надає можливість всебічного аналізу процесу професійного розвитку працівника поліції, його саморозгортання у професійному просторі та поступове просування до вершин професійної майстерності;
- визначає шляхи удосконалення особистого професійного сценарію з урахуванням різноманітних чинників, криз, деформацій в залежності від стадій професіогенезу;
- сприяє розробці комплексної програми психологічного супроводу професійного становлення фахівця з урахуванням найбільш ефективних форм корекції на кожному з етапів професіогенезу.

Список використаних джерел

1. Акмеологический словарь / [под общ. ред. А. А. Деркача]. – М. : Изд-во РАГС, 2004. – 161 с.
2. Бобро Н. В. Професійна деформація як соціальне явище: теоретичні аспекти дослідження / Н. В. Бобро // Вісник ХНУВС. – 2009. – Вип. 45. – С. 230-235.
3. Бодалев А.А. Вершина в развитии человека: характеристики и условия достижения / Ф.А. Бодалев. – М.: Флинт Наука, 1998. – 230 с.
4. Василюк Ф.Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций) / Ф.Е. Василюк. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 200 с.
5. Гордієнко В. І., Копець Л. В. Основні проблеми дослідження професіогенезу особистості в сучасній психології / В. І. Гордієнко, Л.В. Копець // Наукові записки. – Том 20. Соціологічні науки. – 2002. – С. 59-64.
6. Ермолаева Е. П. Преобразующие и идентификационные аспекты професіогенеза / Е. П. Ермолаева // Психологический журнал. – 1998. – №4. – С. 80-87.
7. Зеер Э.Ф. Психология профессий : учеб. пособ. для студ. вузов / Э.Ф. Зеер. – М. : Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003. – 336 с.
8. Зеер, Э. Ф. Психология профессиональных деструкций: Учебное пособие для вузов / Э. Ф. Зеер, Э. Э. Сыманюк – М.: Академический проект; Екатеринбург : Деловая книга , 2005. – 240 с.
9. Климов Е.А. Как выбирать профессию / Е.А. Климов – М.: Просвещение, 1990. – 159 с.
10. Маркова А. К. Психология профессионализма. / А. К. Маркова. – М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. - 312 с.
11. Мацегора Я.В. Проблема професійних деструкцій та деформацій працівників правоохоронних органів / Я. В. Мацегора // Вісник Національного університету оборони України. - 2013. – №2 (33). – С. 247-252
12. Мілорадова Н.Е. Етапи професіогенезу особистості правоохоронця / «American Journal of Fundamental, Applied and Experimental Research». – 2017. – №4 (7). – С. 42-48.
13. Мілорадова Н.Е. Професійна деформація працівників органів внутрішніх справ: причини виникнення та шляхи профілактики / Н.Е.

Мілорадова // Актуальні проблеми становлення особистості професіонала в ризиконебезпечних професіях : матер. III Всеармійської наук.-прак. конф. – Київ: НУОУ, 2011. – С. 204-206.

14. Погрібна В. Л., Підкуркова І. В. Роль профільного вузу в попередженні професійного маргіналізму юристів / В. Л. Погрібна, І.В. Підкуркова // Соціологія. – 2015. – № – С. 234-242.

15. Психологія труда : учебник и практикум для академического бакалаврата / под общ. ред. С. Ю. Манухиной. — М. : Издательство Юрайт, 2015. — 485 с.

16. Сыманюк Э.Э. Психологические барьеры профессионального развития личности. Практико-ориентированная монография. / Э.Э. Сыманюк. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2005. – 252 с.

17. Сыманюк Э.Э. Психология профессионально обусловленных кризисов / Э.Э. Сыманюк. – М. : Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та, 2004. – 320 с.

18. Ткаченко А.В. Категоріальний статус поняття «професійний розвиток особистості» / А. В. Ткаченко // Витоки педагогічної майстерності : зб. наук. праць Полтавського нац. пед. ун-ту імені В. Г. Короленка. – 2011. – Вип. 8 (2). – С. 263 – 269.

19. Шадриков В.Д Проблемы системогенеза профессиональной деятельности / В.Д Шадриков. – Изд. «Наука». – 1982. – 184 с.

20. Яворська Г.Х. Соціально-професійна зрілість курсантів вищих закладів освіти МВС України: Монографія / Яворська Г.Х. – Одеса : ПЛАСКЕ ЗАТ, 2005. – 408 с.